

Dariniň harby ekspedisiýasynyň synmagy

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Dariniň harby ekspedisiýasynyň synmagy DARINIŇ HARBY EKSPEDISIÝASYNYŇ SYNMAGY

Bu wakanyň başy pars patyşasy Dariý I-iň massagetleri /olaryň bir bölegine »skifler» hem diýýärler/ derbi-dagyn etmek we ägirt uly territoriýa eýelik etmek pikirinden başlanýar.

B.e.ö. 515-nji ýylda Dariý I ägirt uly güýç toplap, Uzboý taraplara ýoriş edýär. Massagetleriň üç patyşasy □ Tomiris, Omar, Sakesfar gysga wagtyň içinde öz goşunlaryny birikdirip, duşmany garşylamagyň umumy planyny işläp düzýärler. Türkmenleriň güýçleri, goşunlary deň dälidi. Ýöne olaryň ähli ýere baş barmagy ýaly beletligi, şeýle-de düzlüklerde we çöllerde uruş başarjaňlygy beýleki goşunlara seredende köp artykmaçlyklaryny görkezýärdi. Ylmy barlag geçirýän Ý. A. Razin öz işlerinde şeýle belleýär: »Skifler öz tarapynyň güýçleriniň deňleşmegi üçin ilkinji bolup strategik yza çekilmegi ulanan goşundyr».

Massagetler Darini öz planlaryna çolaşdyrýarlar. Plan boýunça parslara urşy başlatmaly dälidi, olary ymgyr çölüň jümmüşine äkitmeli we ýol ugrundaky ähli guýulary gömmeli, gögerip oturan ösümlükleri bolsa düýp-teýkary bilen otlamaly edildi. Suwdan, azykdan we atlar üçin ot-iýmden kesilen parslaryň ägirt uly goşuny ele düşmezek massaget atlylarynyň zyzndan kowup ýetmäge dyrjaşýarlar. Emma, bary biderekdi. On baş günläp suw ýaly akýan çägäniň içinde netijesiz aýlanyp ýörme pars goşunlaryna ruhy taýdan örän uly urgy döredýär.

Dariý massaget şalarynyň birine şeýle habar berilen öz çaparyny gönderýär: »Akmak! Saňa mümkinçilikleri saýlap almaga ýol berlen hem bolsa, näme üçin durman gaçýarsyň. Eger sende meniň goşunyma garşy durmaga ýagdaý ýeterlik bolsa, onda öz hökümdaryňa / Dariý özüni massagetleriň hökümdary hasap

edipdir □ Ö. G./ ýeri we suwy peşgeş ber-de, onuň bilen gepleşik geçir».

Gahar-gazaba münen massaget patyşasy şeýle jogap beripdir: »Meniň bolşum şeýle, şa! Men öňde-soňda hiç kimden gaçmandym, indem gaçmaýaryn, häzir sendenem gaçamok. Men parahatçylyk döwründäki ýaly hereket edýärim. Näme üçin men seniň bilen bada-bat söweşe girmedim, häzir onuň ýagdaýynam düşündireýin. Bizde gözüň gyýlar ýaly şäherler, mes toprakly ýerler ýok. Bize olaryň kül bolmagyndan we boşap galmagyndan gorkara esas bolmandygy üçin siziň bilen bada-bat söweşe girmedik. Eger siz hiç zada seretmän, biziň bilen uruşmakçy bolsaňyz, onda bu toprakda pederlerimiziň guburlary ýatyr. Şolary tapyň, ýagdaýyňyz çatsa bolsa olary ýykjak boluň, ine, siz şondan soň biziň şol guburlar üçin söweşi nähili gurýandygymyzy görersiňiz. Ýöne şoňa çenli, eger birden aňmyz üýtgemese, siziň bilen söweşe girmeris. Bu meniň söweşmek barada aýdanlarym. Men özümiň hökümdarym diýip diňe Zewsi we Gestini hasaplaýaryn...

Saña suw hem ýer peşgeşine derek öz gazanan peşgeşgiňi berýärim. Sen özüňi meniň hökümdarym diýip hasap edeniň üçin meniň bilen juda gymmat hasaplaşmaly bolarsyň».

Barýan ugurlarynda boýdan-başa massaget atlylary Dariniň goşunlaryna howp salyp gelipdir. Hatda olar garaňky gijelerde de parslaryň lagerine çozupdyrlar.

Bir gezek massagetler Dariý üçin guş, syçan, gurbaga we baş sany peýkam iberýärler. Pars patyşasy bu iberilen zatlary şeýle ýorýar: guş-at, syçan-ýer, gurbaga-suw, baş sany peýkam bolsa □ boýun egmeklik.

Ýöne Gobriý diýen ady belli pars onuň bilen ylalaşmaýar. Bu zatlaryň başgaça çözüdiniň bardygyny aýdyp, şeýle düşündirýär: »Eger-de siz, parslar, guş ýaly asmana uçmasaňyz ýa-da syçan ýaly ýere sümülmeňiz, gurbaga ýaly batgalyga towusmasaňyz, onda şu peýkamlar bilen derbi-dagyn edilip, öýüňize dolanmaly bolarsyňyz».

Emma Dariý Gobriniň ýorgutlaryna ynanmaýar. Pars goşunlary ýörişlerini dowam etdirýärler. Dariý çölüň içinde iki aýa golaý massagetleri gözläp aýlanýar. Parslaryň goşunynda kesel

ýüze çykýar we ol giňişleýin ýaýrap ugraýar. Adamlar ýadawlykdan hem açlykdan halys surnukýarlar, atlar bolsa duran ýerlerinde ýykylýardylar.

Ahyrsoňy massagetler söweşmegi ýüreklerine düwýär. Olar dury kelle we ähli zat bilen üpjün halda uly ruhybelentlik bilen söweş nyzamyna düzülýärler. Ine, şol wagt garaşylman durka ähli parslary haýran galdyran bir waka Dariniň öz urşujysy Gobriniň aýdanlarynyň hakykatdygyna ynam etmäge ýer goýmaýar. Massagetleriň aýaklarynyň arasyndan bir çal towşan atlyp çykýar. Parslara barmysyňam diýip üns bermeýän çöl urşujylary gakuwlaşyp, towşanyň zyndan eňýärler. Bu dabarany synlap duran Dariý şeýle diýýär: »Bu adamlar bizi çyn ýürekden ýigrenýärler. Indi maňa bir zat aýan boldy. Gobriý skifleriň beren peşgeşleriniň ýorgudyny dogry aýdypdyr. Biziň ýagdaýymyzyň nähilidigini görüp durun. Maňa öýe dolanmaga howpsuz ýodalary salgy berjek örän gowy maslahatçy gerek».

Gobriý hem oňa şeýle jogap berýär: »Patyşahym! Men bu taýpany ele salyp bolmaýandygyny öňem eşidýärdim. Bu ýerde bolsa men ony gözüm bilen gördüm. Görýäňizmi, olar biziň üsümizden nähili gülýär».

Dariý haly gowşaklary we kesellileri taşlap, gyssagly yza çekilýär. Masagetler bolsa parslara hiç hili dem-dürsemäge maý bermän, urýarlar. Diri galan parslar az sanlyja atlylary bilen öz ýurtlaryna zordan özlerini atýar. Dariniň Turana guran ýörişi hakda Ktesiýa şeýle ýazýar: »Olar /massagetler we parslar □ Ö. G./ biri-birine ýaý iberýärler: skifleriň ýaýy örän berk bolup çykýar. Şonuň üçinem Dariý gaçmak bilen bolýar».

Grektaryhçysy Polien /b.e. II asyr/ öz işlerinde turanly gahryman Siragyň /Şiragyň/ görkezen mekirlilikleri we edermenlikleri barada şeýle hekaýaty ýatlap geçýär. Haçanda Dariý massagetleriň garşysyna söweşe başlanda, atbakar Sirak Sakesfara, Omara we Tomirise öz hyzmatyny hödürleýär. Ol: »Eger-de meniň çagalarymyň aladasyny etseňiz, olary aç-hor saklamasaňyz, men parslary ýok edip bereýin» diýýär.

Patyşalar atbakaryň çagalarynyň gözden salynmajakdygyna söz berýärler. Şondan soň Sirak özüniň gulagyny we burnuny kesip

Dariniň gaşyna barýar. Öz garyndaşlarynyň ony maýyp edendigini çyna berimsiz edip aýdyp, öz aryyny alyp berseler pars goşunlaryny massagetleriň jümmüşine äkitmäge taýýardygyny ynandyrýar.

Dariý Siragyň sözlerine ynanyň, ýörişe başlaýar. Parslar çölüň içi bilen uzak ýöreyärler. Olaryň suwlary we azyklary gutarýar. Emma çöl gutarar ýerde gutarmaýar. Siragyň hem ähli sylary açylýar...

Sirak: »Men öz halkymy halas etmek üçin basybalyjylary ýok etdim« diýip, uly buýsanç bilen dillendir. Ony öldürýärler. Emma Dariniň goşuny mese-mälim ýagdaýda ýitip, ýok bolup ugraýar. Ýöne tötänden gelen çagbaly ýagş olara az-kem suw ätiýaçlygyny edinmäge ýardam berýär.

Ine, Dariniň ýörişi şeýdip, derbi-dagyn bolýar. Parslaryň türkmeniň pederleri bolan massagetleriň □ Turanyň gadymy ýaşajylarynyň üstüne eden şowsuz ýörişi barada bütin gadymy dünýäde ýüzlerçe ýyllaryň dowamynda ýatlanyp gelnipdir.

Öwez GÜNDOGDYÝEW

Taryh ylymlarynyň kandidaty.

Esger gazet, 16.10.1997. Taryhy makalalar